

הסופר הכותב את חיינו

הפרשה הקודמת נגמרה בניסיונו הראשון של יוסף לקחת את גורלו בידיו. הניסיון נכשל. או כך נראה היה.

חשבו על סיפור יוסף שקראנו עד כה, סיפורו שקראנו בפרשת וישב. כמעט כל מה שקרה ליוסף בחלק זה של חיינו שייך לאחת משתי קבוצות. הראשונה היא הדברים שאחרים עשו ליוסף. אביו אהב אותו יתר על אחיו ועשה לו כתונת פסים. אחיו קינאו בו ושנאו אותו. אביו שלח אותו לראות בשלומם במרעה. זר הראה לו לאן הלכו. הם זממו להרגו ומוכרים אותו לעבדות. הוא הובא למצרים. הוא נרכש בידי פוטיפר. אשת פוטיפר נמשכה אליו, ניסתה לפתותו, ומשנכשלה האשימה אותו בניסיון אונס. יוסף נאסר. הדבר אומר דרשני. הרי יוסף נמצא במוקד תשומת לבנו. הבמה שלו. ובכל זאת, פעם אחר פעם, הוא זה שעושים לו, ולא זה שעושה. מושא ולא נושא.

הקבוצה השנייה אומרת דרשני אפילו ביתר שאת. יוסף כן עושה כמה דברים, ואפילו מנהל אחרים. הוא מנהל את משק הבית של פוטיפר. הוא ממונה מטעם שר בית הסוהר על חבריו האסירים. הוא פותר את חלומות שר המשקים ושר האופים. אך באופן עקבי, את כל מעשיו והצלחותיו מייחסת התורה במפורש

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

לה'. כך בבית פוטיפר: "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף, וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי. וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ" (לט, ב-ג); "וַיְהִי מֵאֵז הַפְּקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ, וַיְבָרֶךְ ה' אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בְּגִלְל יוֹסֵף, וַיְהִי בְרֶכֶת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֶה" (שם, ה). כך בכלא: "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְטֵ אֱלֹהֵי חֶסֶד וַיִּתֵּן חָנוּ בְּעֵינָיו שֶׁר בֵּית הַסֵּהַר. וַיִּתֵּן שֶׁר בֵּית הַסֵּהַר בְּיַד יוֹסֵף אֶת כָּל הָאֲסִירִים אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֵּהַר וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה. אֵין שֶׁר בֵּית הַסֵּהַר רָאָה אֶת כָּל מְאוּמָה בְּיָדוֹ, בְּאֲשֶׁר ה' אִתּוֹ וְאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ" (שם, כא-כג). וכך גם כשהוא פותר חלומות: "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף: הֲלוֹא לֹא-לֵהִים פְּתַרְנִים! סִפְרוּ נָא לִי" (מ, ח).

על שום דמות אחרת במקרא לא נאמר הדבר ברצף עקבי וחזרתי כזה. יוסף נראה בעיני הקורא, ובעיני הסובבים אותו, אדם החלטי, מסודר ומצליח. אבל, אומרת התורה וחוזרת ואומרת, לא הוא אחראי למעשיו ולהצלחותיו, אלא אלוהים. אפילו כאשר יוסף דוחה את מדוחיה של אשת פוטיפר, הוא מנמק זאת במפורש במוסר האלוהי: "וַאֲיֵךְ אֶעֱשֶׂה הֲרַעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֹא-לֵהִים?" (לט, ט).

המעשה היחיד המיוחס בבירור ליוסף נעשה בתחילת הסיפור ממש, בנערותו, כאשר נמצא עם בני השפחות בלהה וזלפה והביא "אֶת דְּבָתָם רָעָה" ליעקב אביהם (לט, ב). אבל חוץ ממאורע זה, כל פיתול וכל מפנה במסלול חיי התזזיתי של יוסף הוא תוצאת מעשה של מישהו אחר – אדם אחר, או אלוהים. (וישנם גם החלומות שחלם, שאפשר לשאול אם הם רמז אלוהי או פרי דמיונו – אבל כך או כך, חלומות הם ולא מעשים).

על הרקע הזה בולט מעשהו של יוסף בסוף הפרשה הקודמת: הוא לוקח את גורלו בידיו. משסיפר לשר המשקים כי בעוד שלושת ימים יישא פרעה את ראשו וישיבו על כנו, ומתוך ודאות גמורה שכך יקרה, הוא מבקש מהשר להזכיר את מקרהו באוזני פרעה ולהשתדל למענו: "כִּי אִם זָכַרְתִּי אֶתְךָ בְּאֶשֶׁר יִיטֵב לְךָ, וְעָשִׂיתָ נָא עִמָּדִי חֶסֶד וְהַזְכַּרְתִּי אֵל פְּרַעֲהוּ וְהוֹצֵאתִנִי מִן הַבֵּית הַזֶּה" (מ, יד). ומה קורה אז? השר אכן משתחרר וחוזר לארמון – "וְלֹא זָכַר שֵׁר הַמְּשָׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ" (שם, כג). הכפילות מעצימה את הרושם. השר לא זכר. והוא גם שכח. הנה כי כן, בפעם היחידה שיוסף מנסה להיות אדון לגורלו הוא נכשל כישלון מהדהד.

מסורת ישראל מחדדת את הדרמה. באמצעות חלוקת התורה לפרשות השבוע, היא שמה פדות בין המשפט העצוב הזה לבין מה שקורה אחריו. זהו הפסוק המסיים את פרשת וישב. סיום הקריאה בתורה בשבוע שעבר הותיר אותנו עם תקוותיו המנופצות של יוסף. מה יהיה עכשיו? האם הוא יעלה לגדולה? האם חלומות נעוריו יתגשמו? השאלה "מה קרה אחר כך" מסעירה אותנו. ואנחנו צריכים לחכות שבוע כדי לקבל תשובה.

הזמן עובר: שבוע עובר עלינו, שנתיים עוברות על יוסף. "וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַיִם יָמִים". רק אז מגיעה התשובה. מילים אלו הפותחות את הפרשה הן מילות מפתח: יוסף הצליח, ומה שהוא רצה שיקרה קרה: הוא יצא לחופשי מהכלא. אבל – רק מקץ שנתיים ימים. רק אז קורה הדבר.

בין המעשה לבין התוצאה הייתה התערבות של איזה גורם. כאן חשיבותה של העובדה שחלפו שנתיים. יוסף תכנן

את שחרורו, ולאחר זמן אכן השתחרר, אבל זה קרה לא מפני שהוא תכנן זאת. הניסיון שלו נגמר בכישלון. שר המשקים לא זכר אותו, ושכח אותו. אבל ה' זכר ולא שכח. ה', לא יוסף, גלגל את האירועים, הלא הם חלומות פרעה, שהובילו לשחרורו (ובדרך משונה וחריגה: עצם העובדה שחלומות מגלגלים את המציאות, ויתרה מכך, כישלונם המפתיע של חרטומי מצרים, המומחים הגדולים לפתרון חלומות, לעשות את המלאכה שהם אמונים עליה).

מה שאנחנו רוצים שיקרה קורה, אך לא תמיד בזמן שאנחנו מצפים לו, ולא תמיד באופן שאנחנו מצפים לו, ולא תמיד כתוצאה מכך שרצינו. אלוהים הוא המחבר השותף של תסריט חיינו, ולפעמים, כמו בסיפור יוסף, הוא מזכיר לנו את זאת על ידי כך שהוא גורם לנו לחכות – ואז מפתיע אותנו.

זהו, בעיני היהדות, הפרדוקס שבמצבו של האדם. מצד אחד אנחנו חופשיים. אין עוד דת אחרת העומדת בתוקף כזה על החופש והאחריות של האדם. אדם וחווה היו חופשיים לא לחטוא. קין היה חופשי לא להרוג את הבל. אנחנו מוצאים תירוצים לכישלונות שלנו – זה לא היה אני; זו אשמתו של מישהו אחר; לא הייתה לי ברירה. אבל תירוצים הם רק תירוצים. הם אינם נכונים. אנחנו חופשיים לבחור, ואנחנו נושאים באחריות.

ועם זה, כמאמר המְלֻט, "אֵלֶּה יֵשׁ הַצָּר אֶת אַחֲרֵיתֵנוּ, / וְנִסְתָּת אוֹתָהּ כְּכֹל חֲפְצֵנוּ"¹. אלוהים מעורב בחיינו מקרוב. בהביטנו לאחור ממרום שנותינו אנחנו מצליחים לעתים להבחין בתוך ערפילי העבר בקווי המתאר של סיפור שהתרקם לאטו, של ייעוד שהתברר לנו בהדרגה, קווים שחלקם שורטטו בידי

מאורעות שלא היו בשליטתנו. בזמן אמת לא יכולנו לחזות כי התאונה שקרתה לנו, המחלה שפקדה אותנו, הכישלון שנחלנו נגד כל הסיכויים, הפגישה המקרית לכאורה, יובילו אותנו לאן שהובילו. אבל במבט לאחור נדמה לפעמים כי היינו כלי שחמט וקודמנו ביד בלתי נראית שידעה בדיוק היכן היא רוצה שנהיה.

1 ויליאם שקספיר, המלט, נסיך דנמרק, מאנגלית: ישראל אפרת, מערכה חמישית, תמונה שנייה, בתוך שקספיר, טרגדיות, מתרגמים שונים, תל-אביב: עם הספר, 1960, עמ' 175.